

УДК 373. 5. 015: 331

DOI: [10.35619/pse.vi4.101](https://doi.org/10.35619/pse.vi4.101)

Jerzy SMOLEŃ

doktor nauk psychologicznych,
adiunkt w Katedrze Psychologii Społecznej
i Komunikacji Interpersonalnej,
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie,
Kraków, Rzeczpospolita Polska
ORCID: 0000-0003-1655-1248
e-mail: jerzy.smolen@ignatianum.edu.pl

Adam SOLAK

doktor habilitowany nauk pedagogicznych,
profesor Akademii Pedagogiki Specjalnej
im. Marii Grzegorzewskiej,
Katedra Pedagogiki Pracy i Andragogiki,
Instytut Pedagogiki,
Warszawa, Rzeczpospolita Polska
ORCID: 0000-0001-9472-4795
e-mail: solak.adamo@gmail.com

PRACA NA ROLI JAKO FORMA KSZTAŁTOWANIA CHARAKTERU

Streszczenie. Praca na roli, mimo postępującej urbanizacji i mechanizacji, pozostaje jednym z najstarszych i najbardziej fundamentalnych rodzajów aktywności człowieka. Artykuł przedstawia pracę rolniczą nie tylko jako źródło utrzymania, ale również jako istotny czynnik wychowawczy, sprzyjający kształtowaniu pozytywnych cech charakteru. Zastosowano podejście interdyscyplinarne, łącząc psychologię, pedagogikę i socjologię, aby ukazać wpływ pracy fizycznej na samodyscyplinę, odpowiedzialność, wytrwałość oraz szacunek do przyrody i tradycji.

Słowa kluczowe: praca, charakter, wychowanie, wartości.

Wstęp. W dobie społeczeństwa informacyjnego i coraz dalej posuniętej automatyzacji życia codziennego, coraz rzadziej docenia się wartość pracy fizycznej, w tym szczególnie pracy na roli. Tymczasem liczne obserwacje i badania wskazują, że aktywność ta, zwłaszcza w okresie dorastania, może odgrywać istotną rolę w procesie kształtowania osobowości i wartości jednostki. Artykuł analizuje tę zależność w kontekście rozwoju psychospołecznego. Od starożytności rolnictwo było fundamentem życia społecznego. W wielu kulturach praca na roli była nie tylko ekonomicznym obowiązkiem, lecz także elementem wychowania. Przykładowo, w tradycji rzymskiej cnoty obywatelskie łączono z pracą na własnym gruncie, co wyrażało się w idei *virtus rustica*. Także w kulturze chłopskiej Europy Środkowo-Wschodniej rola, ziemia była przestrzenią formowania wartości takich jak uczciwość, pracowitość czy pokora.

1. *Czym jest kształtowanie charakteru przez pracę?* Kształtowanie charakteru przez pracę to proces wychowawczy, w którym poprzez podejmowanie świadomych, systematycznych działań – zwłaszcza o charakterze fizycznym lub praktycznym – rozwijane są trwałe cechy osobowości i postawy moralne jednostki. Jest to sposób na wychowanie poprzez doświadczenie, w którym człowiek, wykonując konkretną pracę, nie tylko nabywa umiejętności techniczne, ale przede wszystkim kształtuje siebie jako osobę – moralnie, emocjonalnie i społecznie. Praca – w tym ujęciu – nie jest wyłącznie środkiem zarobkowania, lecz narzędziem formowania wewnętrznego porządku człowieka. Regularne wypełnianie obowiązków, konfrontacja z trudem, konieczność planowania i odpowiedzialność za efekty działań prowadzą do nabywania takich cech jak:

- *samodyscyplina* – rozwijana przez powtarzalność i konieczność działania mimo zmęczenia czy niechęci;
- *wytrwałość i cierpliwość* – szczególnie przy pracy wymagającej czasu i systematyczności;
- *odpowiedzialność* – za powierzone zadanie, narzędzia, innych ludzi lub żywe istoty;
- *pokora i szacunek* – wobec sił natury, ograniczeń własnych możliwości i efektów wspólnego działania;
- *uczciwość i rzetelność* – ponieważ praca ukazuje zależność między jakością działania a jego skutkiem.

W kontekście wychowawczym mówi się często, że *praca kształtuje charakter poprzez konieczność stawiania czoła rzeczywistości*. W przeciwieństwie do świata wirtualnego czy abstrakcyjnego, praca (szczególnie fizyczna) daje natychmiastową informację zwrotną – widzimy efekt, czujemy zmęczenie, spotykamy się z konsekwencjami błędów lub zaniedbań. To sprawia, że jednostka rozwija poczucie sprawczości i adekwatną samoocenę. Kształtowanie charakteru przez pracę jest także istotne z punktu widzenia *społecznego* – uczy współpracy, komunikacji, lojalności i gotowości do poświęcenia się dla dobra wspólnego. Wspólna praca może być formą budowania więzi i integracji, szczególnie w rodzinie lub lokalnej społeczności.

2. *Praca fizyczna a rozwój psychiczny i społeczny*. Z perspektywy psychologii rozwojowej, wykonywanie zadań wymagających wysiłku fizycznego przyczynia się do wzmocnienia samodyscypliny oraz odporności psychicznej. Badania wykazują, że młodzież uczestnicząca w pracy na roli wykazuje wyższy poziom odpowiedzialności oraz lepsze umiejętności organizacyjne w dorosłości [7]. Praca w rytmie natury uczy cierpliwości, przewidywania konsekwencji i szacunku do procesów, na które nie mamy bezpośredniego wpływu. Praca fizyczna, a szczególnie ta wykonywana w naturalnym środowisku, jak praca na roli, wywiera istotny wpływ na rozwój psychiczny i społeczny człowieka. Jej znaczenie jest szczególnie widoczne w procesie wychowania i socjalizacji dzieci i młodzieży, ponieważ angażuje nie tylko ciało, ale również umysł i emocje, a także wymaga funkcjonowania w określonym systemie wartości.

a) *Wzmacnianie samodyscypliny i wytrwałości.* Rolnictwo wymaga regularności, systematyczności i długofalowego podejścia do pracy. Praca na roli jest podporządkowana rytmowi natury, który nie toleruje opóźnień ani zaniedbań — wysianie ziarna, pielęgnacja roślin czy zbiór plonów muszą być wykonywane we właściwym czasie. Ta konieczność sprzyja rozwijaniu samodyscypliny i umiejętności planowania. Młodzież ucząca się pracy na roli przyswaja nawyki wytrwałości oraz dążenia do celu mimo zmęczenia czy niepowodzeń [8].

b) *Odporność psychiczna i poczucie sprawczości.* Praca na roli to aktywność, która wymaga radzenia sobie z nieprzewidywalnością — warunki atmosferyczne, szkodniki, awarie maszyn czy opóźnienia mogą zagrozić efektem długotrwałego wysiłku. Konfrontacja z takimi sytuacjami kształtuje odporność psychiczną i elastyczność w działaniu. Uczy także przyjmowania niepowodzeń jako części procesu oraz budowania realistycznego obrazu siebie i świata. Jednocześnie fizyczny wymiar pracy daje poczucie sprawczości — widoczne efekty własnej pracy, takie jak zebrane plony czy wyhodowane zwierzęta, mają ogromny wpływ na samoocenę i poczucie wartości jednostki [2].

c) *Wpływ na rozwój emocjonalny.* Fizyczna aktywność na świeżym powietrzu, w kontakcie z naturą, obniża poziom stresu i poprawia samopoczucie psychiczne. Badania psychologiczne potwierdzają, że osoby zaangażowane w prace ogrodnicze lub rolnicze mają niższy poziom lęku i depresji [3]. Praca na roli może także stanowić formę terapii — tzw. hortiterapia znajduje dziś zastosowanie m.in. w pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, zaburzeniami emocjonalnymi czy młodzieżą niedostosowaną społecznie.

d) *Rozwój kompetencji społecznych.* Praca w gospodarstwie rzadko jest działaniem indywidualnym — wymaga współpracy, dzielenia obowiązków, wzajemnego zaufania i komunikacji. Dzięki temu rozwijane są umiejętności społeczne takie jak współdziałanie, odpowiedzialność zbiorowa, a także empatia – szczególnie w kontekście opieki nad zwierzętami czy dbałości o środowisko. W rodzinach rolniczych dzieci od najmłodszych lat uczestniczą w codziennych obowiązkach, co kształtuje nie tylko relacje międzypokoleniowe, ale i silne poczucie wspólnoty. Badania socjologiczne wskazują, że młodzież z terenów wiejskich, zaangażowana w pracę fizyczną, wykazuje wyższy poziom przywiązania do rodziny i większą gotowość do pomocy innym [1].

e) *Praca jako nośnik wartości.* Nie można pominąć aspektu aksjologicznego – praca na roli przekazuje młodemu człowiekowi określony system wartości: uczciwość, szacunek do natury, pokora wobec sił przyrody i uznanie dla wysiłku ludzkiego. W tradycji ludowej praca nie była jedynie obowiązkiem, ale wartością samą w sobie – podstawą tożsamości, źródłem godności i moralnego autorytetu.

3. *Kształtowanie postaw etycznych i społecznych.* Praca na roli często odbywa się w środowisku rodzinnym lub lokalnym, co sprzyja budowaniu więzi społecznych. Wspólne wykonywanie zadań sprzyja rozwijaniu umiejętności współpracy, empatii i

lojalności. Z punktu widzenia pedagogiki pracy, aktywność ta może służyć jako skuteczne narzędzie wychowawcze, szczególnie w kontekście edukacji nieformalnej [4]. Praca na roli nie tylko rozwija zdolności fizyczne czy praktyczne, ale również pełni istotną funkcję wychowawczą, kształtując postawy etyczne i społeczne jednostki. U podstaw tej funkcji leży ściśle powiązanie pracy rolniczej z wartościami wspólnotowymi, odpowiedzialnością, uczciwością i szacunkiem wobec przyrody oraz drugiego człowieka.

a) *Praca jako źródło wartości moralnych.* Rolnictwo to dziedzina wymagająca nie tylko wysiłku fizycznego, ale także uczciwości i rzetelności. Każde niedopatrzzenie czy oszustwo w pracy na roli niemal natychmiast prowadzi do negatywnych konsekwencji – np. złych plonów czy chorób zwierząt. Ta bezpośrednia zależność między działaniem a jego skutkiem uczy zasad etyki pracy: solidności, odpowiedzialności, prawdomówności i konsekwencji. Dzieci i młodzież uczestniczące w pracach rolniczych uczą się, że nie można oszukać natury ani «pójść na skróty». Taka codzienna praktyka wzmacnia uczciwość jako wartość nie tylko użytkową, ale moralną – wewnątrznie uzasadnioną.

b) *Rozwijanie odpowiedzialności i empatii.* Opieka nad zwierzętami, dbanie o rośliny, planowanie upraw — wszystkie te czynności wymagają zaangażowania, regularności i poczucia odpowiedzialności za żywe istoty. Tego rodzaju zadania naturalnie rozwijają empatię, troskę o innych oraz umiejętność przewidywania skutków własnych działań. W odróżnieniu od pracy abstrakcyjnej lub wirtualnej, rolnictwo wprowadza młodego człowieka w realny, namacalny świat, gdzie jego działanie ma bezpośredni wpływ na dobrostan innych – ludzi, zwierząt, środowiska. Tego typu doświadczenie może przekładać się na silniejsze poczucie współodpowiedzialności także w relacjach społecznych.

c) *Budowanie więzi międzyludzkich i współpracy.* Praca na roli, szczególnie w gospodarstwach rodzinnych, odbywa się najczęściej w grupie. Współdziałanie staje się więc codzienną koniecznością, a nie wyborem. Wspólna praca przy sianokosach, żniwach czy karmieniu zwierząt buduje poczucie wspólnoty, uczy dzielenia obowiązków, komunikacji i solidarności. W społeczeństwie, w którym dominuje indywidualizm i cyfrowe formy kontaktu, fizyczna współpraca w świecie rzeczywistym nabiera szczególnego znaczenia. Rolnictwo staje się środowiskiem, które nie tylko utrzuca więzi rodzinne i sąsiedzkie, ale również uczy młodzież funkcjonowania w strukturze społecznej, gdzie każda jednostka ma swoją rolę i obowiązki.

d) *Kształtowanie szacunku wobec przyrody i tradycji.* Rolnictwo nierozzerwalnie wiąże się z rytmem natury. Codzienna praca w kontakcie z ziemią, roślinami i zwierzętami sprzyja kształtowaniu postawy pokory wobec sił przyrody. Młodzi ludzie, uczestnicząc w procesach wzrostu i dojrzewania roślin, zaczynają postrzegać przyrodę jako coś więcej niż tło do życia – jako dynamiczny system, który należy rozumieć i szanować. Dodatkowo, praca na roli często odbywa się w kontekście lokalnych

tradycji, przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Udział w życiu gospodarstwa uczy nie tylko praktycznych umiejętności, ale także szacunku wobec historii, dziedzictwa kulturowego i rodzinnych wartości. Tego typu doświadczenie wzmacnia tożsamość kulturową i poczucie przynależności.

e) *Rola pracy na roli w wychowaniu obywatelskim.* Nie bez znaczenia jest również wpływ pracy rolniczej na kształtowanie postaw obywatelskich. Odpowiedzialność za wspólne dobro, troska o lokalną społeczność, zrozumienie potrzeby zrównoważonego rozwoju – to wartości, które mogą być przekazywane poprzez praktyczne doświadczenia pracy na roli. W tym sensie rolnictwo staje się przestrzenią wychowania do uczestnictwa w życiu społecznym i kształtowania postaw prospołecznych, takich jak solidarność, pomoc sąsiedzka czy zaangażowanie lokalne.

4. *Praca na roli a współczesne wyzwania wychowawcze.* Współczesna młodzież coraz rzadziej doświadcza fizycznego wymiaru pracy, co przekłada się na brak kontaktu z realnymi skutkami działań. Praca rolnicza może stanowić przeciwagę dla życia w wirtualnym świecie, oferując konkretność, materialność i poczucie sprawczości. Inicjatywy takie jak rolnictwo edukacyjne czy obozy agroedukacyjne zyskują na popularności właśnie jako odpowiedź na deficyt doświadczeń kształtujących charakter. Współczesne społeczeństwo stoi wobec wielu wyzwań wychowawczych, które wynikają z dynamicznych przemian cywilizacyjnych, rozwoju technologii, a także zmieniających się modeli życia rodzinnego i społecznego. W tym kontekście praca na roli może być cennym narzędziem wspierającym rozwój młodego pokolenia – oferującym alternatywę dla cyfrowego, często oderwanego od rzeczywistości stylu życia.

a) *Brak kontaktu z realnością pracy i jej skutkami.* Jednym z głównych problemów wychowawczych XXI wieku jest zanik bezpośredniego kontaktu młodzieży z fizyczną pracą i jej konsekwencjami. Współczesne dzieci i nastolatki wychowywane są w świecie, gdzie wiele potrzeb zaspokajanych jest natychmiastowo – za pomocą jednego kliknięcia. Tymczasem praca na roli wymaga planowania, cierpliwości i oczekiwania na efekty, których nie da się przyspieszyć. Udział w pracach rolniczych uczy dzieci i młodzież, że rezultat nie przychodzi od razu, a każdy etap procesu ma swoje znaczenie. To bezpośrednie doświadczenie może przeciwdziałać postawom roszczeniowym i wzmacniać zdolność do odraczania gratyfikacji – kluczową cechę w kształtowaniu dojrzałej osobowości [6].

b) *Przeciwdziałanie izolacji i wykluczeniu społecznemu.* Współczesna młodzież coraz częściej doświadcza izolacji społecznej, problemów z komunikacją i relacjami międzyludzkimi. Praca na roli, często wykonywana w gronie rodziny lub społeczności lokalnej, stanowi okazję do wzmacniania więzi i uczenia się współdziałania. Wspólna praca sprzyja integracji pokoleń, umożliwiając przekazywanie doświadczeń, tradycji i wartości. Dodatkowo, w środowiskach defaworyzowanych ekonomicznie i edukacyjnie, praca rolnicza może być źródłem poczucia kompetencji i przynależności

– daje młodym ludziom konkretną rolę i odpowiedzialność, która wzmacnia ich poczucie własnej wartości i użyteczności społecznej.

c) *Kształtowanie postaw proekologicznych.* Jednym z istotnych wyzwań edukacyjnych XXI wieku jest kształtowanie świadomości ekologicznej. Praca na roli, zwłaszcza w modelu ekologicznym lub permakulturowym, buduje poczucie odpowiedzialności za środowisko naturalne. Dzieci i młodzież mają okazję obserwować zależności między działaniami człowieka a stanem gleby, roślin czy ekosystemu. To doświadczenie może przyczynić się do rozwoju postaw proekologicznych, takich jak troska o zasoby naturalne, oszczędność wody, segregacja odpadów czy wspieranie lokalnego rolnictwa – co jest zgodne z celami zrównoważonego rozwoju promowanymi przez ONZ.

d) *Terapia przez pracę w kontekście problemów wychowawczych.* W środowiskach wychowawczych – szkołach specjalnych, placówkach resocjalizacyjnych czy ośrodkach socjoterapeutycznych – coraz częściej wykorzystywana jest tzw. terapia zajęciowa z elementami pracy na roli. Kontakt z przyrodą, rytmiczny charakter zadań, odpowiedzialność za rośliny i zwierzęta – to wszystko sprzyja regulacji emocjonalnej, rozwojowi empatii i budowaniu poczucia sensu. Badania pokazują, że młodzież zagrożona niedostosowaniem społecznym lepiej funkcjonuje w środowiskach, gdzie w codzienności obecna jest praca fizyczna o jasno określonym celu i wymiernych efektach [5].

e) *Odzyskiwanie wartości pracy jako elementu wychowania.* W wielu rodzinach zanika dziś model wychowania poprzez obowiązki – praca dzieci i młodzieży w domu często jest symboliczna lub zupełnie nieobecna. Praca na roli może być narzędziem przywracającym dziecku poczucie obowiązku jako wartości, a nie kary. Włączenie młodzieży w realne działania, odpowiedzialne za dobrostan gospodarstwa czy ogrodu, uczy szacunku do pracy własnej i cudzej oraz kształtuje etykę pracy – cechę niezwykle istotną we współczesnym świecie zawodowym, niezależnie od branży.

Zakończenie. Praca na roli, mimo że często postrzegana jako archaiczna, pozostaje silnym narzędziem w procesie wychowania i formowania osobowości. Uczy cierpliwości, odpowiedzialności, pokory wobec natury i systematyczności. Włączenie elementów pracy rolniczej do programów edukacyjnych i wychowawczych może stanowić wartościowe uzupełnienie dla współczesnych metod pedagogicznych. Praca na roli, choć często marginalizowana w kontekście współczesnych modeli edukacyjnych i wychowawczych, wciąż posiada ogromny potencjał formacyjny. W dobie szybkich zmian technologicznych, urbanizacji i cyfryzacji życia codziennego, potrzeba powrotu do doświadczeń opartych na konkretności, materialności i fizycznym wysiłku wydaje się szczególnie pilna. Rolnictwo – jako aktywność zintegrowana z rytmem natury i strukturą społeczną – oferuje młodemu człowiekowi unikalne możliwości rozwoju osobowego, etycznego i społecznego. Analiza przeprowadzona w artykule pokazuje, że praca na roli może kształtować szereg kluczowych cech charakteru: samodyscyplinę, wytrwałość, odpowiedzialność, empatię, szacunek do

pracy i przyrody, a także kompetencje społeczne i obywatelskie. Co więcej, rolnictwo stwarza przestrzeń do budowania tożsamości kulturowej, pielęgnowania więzi międzypokoleniowych i wychowania do wartości – zarówno tradycyjnych, jak i uniwersalnych. Warto podkreślić, że nie chodzi tu o idealizację pracy fizycznej ani o powrót do dawnych modeli wychowawczych w niezmienionej formie. Raczej należy spojrzeć na pracę na roli jako na narzędzie wychowawcze, które – odpowiednio adaptowane do współczesnych warunków – może skutecznie uzupełniać formalną edukację i wspierać harmonijny rozwój młodego człowieka. Programy agroedukacyjne, gospodarstwa edukacyjne, szkolne ogrody czy wolontariat w ramach lokalnych inicjatyw wiejskich to tylko niektóre z form, które mogą integrować tradycyjne wartości pracy z nowoczesnymi metodami kształcenia. Z pedagogicznego i psychologicznego punktu widzenia, praca na roli nie jest jedynie aktywnością użytkową – to pełnoprawny proces wychowawczy, który wymaga większego uznania i systemowego wsparcia. Jeżeli zależy nam na wychowaniu pokolenia odpowiedzialnych, świadomych i społecznie zaangażowanych obywateli, powinniśmy ponownie przemyśleć miejsce pracy fizycznej – w tym rolnictwa – w procesie kształtowania charakteru i wartości młodzieży.

BIBLIOGRAFIA

1. Czerniawska O. Wychowanie w środowisku wiejskim – kontynuacje i wyzwania. Wydawnictwo Naukowe PWN. 2013.
2. Deci E. L., Ryan R. M. The «What» and «Why» of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 2000. No. 11(4). S. 227–268
3. Kaplan R., Kaplan S. The Experience of Nature: A Psychological Perspective. Cambridge University Press. 1989. 368 p.
4. Kwiatkowska, A. Edukacja przez pracę – pedagogiczne aspekty aktywności fizycznej w środowisku naturalnym. *Pedagogium*. 2020.
5. Majchrzak B. Resocjalizacja przez pracę w gospodarstwach terapeutycznych. *Impuls*. 2016.
6. Mischel W. Test Marshmallow i rozwój samokontroli. Wydawnictwo Naukowe PWN. 2014. 375 p.
7. Nowak, J. Wpływ pracy fizycznej na rozwój osobowości młodzieży wiejskiej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe. 2018.
8. Wróbel A. Wychowanie przez pracę – znaczenie pracy fizycznej w procesie formowania charakteru młodzieży. *Edukacja i Dialog*. 2, 2017. Nr 4. S. 22–31.

REFERENCES

1. Czerniawska O. Wychowanie w środowisku wiejskim – kontynuacje i wyzwania [Education in a Rural Environment – Continuations and Challenges]. Wydawnictwo Naukowe PWN. 2013. [in Polish]
2. Deci E. L., Ryan R. M. The «What» and «Why» of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 2000. No. 11(4). S. 227–268
3. Kaplan R., Kaplan S. The Experience of Nature: A Psychological Perspective. Cambridge University Press. 1989. 368 p.
4. Kwiatkowska A. Edukacja przez pracę – pedagogiczne aspekty aktywności fizycznej w środowisku naturalnym [Education through Work – Pedagogical Aspects of Physical Activity in the Natural Environment]. *Pedagogium*. 2020. [in Polish]
5. Majchrzak B. Resocjalizacja przez pracę w gospodarstwach terapeutycznych [Resocialization through Work on Therapeutic Farms]. *Impuls*. 2016. [in Polish]
6. Mischel W. Test Marshmallow i rozwój samokontroli [The Marshmallow Test and the development of self-control]. Wydawnictwo Naukowe PWN. 2014. 375 p. [in Polish]
7. Nowak J. Wpływ pracy fizycznej na rozwój osobowości młodzieży wiejskiej [The Influence of Physical Work on the Development of the Personality of Rural Youth]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe. 2018. [in Polish]
8. Wróbel A. Wychowanie przez pracę – znaczenie pracy fizycznej w procesie formowania charakteru młodzieży [Education through Work – the Importance of Physical Work in the Process of Shaping the Character of Youth]. *Edukacja i Dialog*. 2, 2017. Nr 4. S. 22–31. [in Polish]

FARM WORK AS A FORM OF CHARACTER FORMATION

Jerzy SMOLEŃ

Candidate of Psychological Sciences,
Adjunct Professor at the Social Psychology
and Interpersonal Communication Department,
Ignatianum University in Krakow,
Krakow, Republic of Poland
ORCID: 0000-0003-1655-1248
e-mail: jerzy.smolen@ignatianum.edu.pl

Adam SOLAK

Doctor of Sciences (in Pedagogy),
Professor of the Maria Grzegorzewska
Academy of Special Pedagogy,
Labor Pedagogy and Andragogy
Department of the Institute of Pedagogy,
Warsaw, Republic of Poland
ORCID: 0000-0001-9472-4795
e-mail: solak.adamo@gmail.com

Abstract. Farm work, despite increasing urbanisation and mechanisation, remains one of the oldest and most fundamental human activities. The article presents farm work not only as a source of livelihood, but also as an important educational factor, fostering the formation of positive character traits. An interdisciplinary approach was used, combining psychology, pedagogy and sociology to

show the influence of manual work on self-discipline, responsibility, perseverance and respect for nature and tradition.

Keywords: work, character, upbringing, values.

**СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПРАЦЯ ЯК ЗАСІБ
ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ**

Єжи СМОЛЕНЬ

кандидат психологічних наук,
ад'юнкт кафедри соціальної психології
та міжособистісної комунікації
Університету Ігнатіанум у Кракові,
м. Краків, Республіка Польща
ORCID: 0000-0003-1655-1248
e-mail: jerzy.smolen@ignatianum.edu.pl

Адам СОЛЯК

доктор габілітований наук педагогічних, професор
Академії спеціальної педагогіки ім. Марії Гжегожевської,
кафедри педагогіки праці та андрагогіки
Інституту педагогіки,
м. Варшава, Республіка Польща
ORCID: 0000-0001-9472-4795
e-mail: solak.adamo@gmail.com

Анотація. Сільськогосподарська праця, незважаючи на зростаючу урбанізацію та механізацію, залишається одним з найдавніших і найфундаментальніших видів людської діяльності. У статті сільськогосподарська праця розглядається не лише як джерело засобів до існування, а й як важливий чинник виховання, що сприяє формуванню позитивних рис характеру. У статті використано міждисциплінарний підхід, що поєднує психологію, педагогіку та соціологію, щоб показати вплив ручної праці на виховання самодисципліни, відповідальності, наполегливості, поваги до природи та традицій.

Ключові слова: праця, характер, виховання, цінності.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2025 р.